ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС, књ. L (2003) стр. 9-32
HISTORICAL REVIEW, Vol. L (2003) pp. 9-32

Оригинални научни рад
Чланак примљен 11. 11. 2003.
УДК: 94 (497.11) (093) "09"

Тибор ЖИВКОВИЋ
Историјски институт
Београд

ЛЕГЕНДА О ПАВЛИМИРУ БЕЛУ*

Хоризонти знања о најранијој историје Срба и раносредњовековне српске државе веома су сужени. Изузев неколико поглавља у знаменитом спису цара Константина Порфирогенита *De administrando imperio* (*DAI*), насталом од 949. до 952. године,[1] готово да не постоје поуздани историјски подаци који би могли ове сужене хоризонте да прошире. По обиљу података за најранију историју Срба са Порфирогенитовим *DAI* може се мерити још само један историјски спис – *Летопис Попа Дукљанина*,[2] али је он, мора се признати, веома подложан научној критици и вести које доноси морају се просејати кроз густо сито сумње.[3] Поред Константина Порфирогенита и Попа Дукљанина, од извесног значаја су дубровачки хроничари и историчари који се дотичу и појединих питања из раног средњег века.[4]

* Рад настао као резултат рада на пројекту Министарства за науку, технологије и развој *Црквена организација у српским земљама у средњем веку* (Ев. бр. 1390).

[1] *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio*, ed. R.J.H. Jenkins – Gy. Moravcsik, Washington 1967, 29 – 36 (= *DAI*).

[2] *Летопис Попа Дукљанина*, уред. Ф. Шишић, Београд – Загреб 1928 (= *Летопис*); *Ljetopis Popa Dukljanina*, ured. V. Mošin, Zagreb 1950 (= *Ljetopis*).

[3] Постоји обимна литература о том питању, видети, Т. Живковић, *О првим главама Летописа Попа Дукљанина,* Историјски часопис 44 (1998) 11, нап. 2.

[4] У питању је, пре свих, *Annales Ragusini Anonymi,* ed. S. Nodilo, Zagrabiae 1883, 1 – 163 (= *Anonymi)*, као и доцнија дела која се за најстарију историју Дубровника углавном ослањају на Анонима, нпр. *Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolò di Ragnina*, ed. S. Nodilo, Zagrabiae 1883, 166 – 301 (= *Ragnina*); *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, ed. S. Nodilo, Zagrabiae 1893, 1 – 315 (= *Resti*).

У делима дубровачких писаца и Летопису Попа Дукљанина, забележена је приповест о српском краљу Радославу, изгнаном од свога сина, чији је унук Бело у једном тренутку посегао за негдашњим престолом свога оца, у бољу га задобио и обновио династију. Делатност овог владара доводи се у везу са необично важним питањима из прошлости Србије и Дубровника. Његово деловање према Србији изнедрило је оснивање Рашке епископије – како каже Поп Дукљанин – док је Дубровник најзначајније светачке мошти стекао управо захваљујући овом владару, па му је тако намењена и улога старатеља над духовним развојем словенског и романског света. Па ипак, упркос тако значајној делатности унука краља Радослава, Бела, поуздани историјски извори о њему не говоре,[5] па се самим тим сумња у веродостојност писања Попа Дукљанина и дубровачких писаца увећава.

Према *Летопису Попа Дукљанина* син краља Радослава, Часлав, протерао је оца који се из Ласте (тј. Ласта, дан. Петровац) уз помоћ неких апулских лађа пребацио у Сипонт.[6] Затим следи опис догађаја у Србији и Часлављева владавина испуњена ратовима против Угара. Када је Часлав погинуо, наследио га је његов зет, велики жупан Тихомил, који је управљао земљом *multis temporibus*.[7] У међувремену, прогнани краљ Радослав сместио се у Риму где се оженио веома угледном Римљанком са којом је имао сина Петрислава. Умро је у дубокој старости (*in senectute*) и сахрањен у цркви св. Јована Латеранског *cum magna honorificentia.* Петрислав се такође оженио римском племкињом са којом је добио сина Павлимира. По Петрислављевој смрти дошло је до сукоба његове породице са *caeteris Romanis* током којег се Павлимир истакао као храбар ратник који је волео да ратује па су му отуда дали надимак *Bello*.[8]

[5] Још је Љ. Ковачевић, *Неколика питања о Стефану Немањи; прилог критици извора за српску историју XII века*, Глас СКА 58 (1900) 43 – 45, указао на могућност да је Дукљанинов Бело, односно дубровачки Радослав Бело, у доцнијим српским родословима постао Бела-Урош, предак Немањин.
[6] *Ljetopis,* 62 – 63.
[7] *Ljetopis*, 64 – 69.
[8] *Ljetopis*, 69.

Затим Поп Дукљанин прекида главну нит приповедања и пише о великом нападу арабљанског бродовља на приморске градове који су том приликом разрушени (*omnes civitates maritimas destruxerunt*). Овај напад и разарања искористили су Словени да наметну признање своје власти и плаћање данка *omni tempore* Романима када су им допустили да се врате и обнове своје градове.[9]

У следећем одељку, које започиње веома небичним изразом за своје дело, *per idem tempus,* који иначе никада не користи, Поп Дукљанин излаже догађаје око Бела. На позив саплеменика из домовине, а притиснут грађанским сукобима у Риму, Бело са породицом и 50 витезова долази преко Апулије до Гружа, недалеко од Дубровника. Ту, заједно са становницима некадашњег Епидаура, Бело подиже Дубровник. Затим се око Бела окупљају жупани околних српских земаља и он одлази у Требиње где је на Ускрс проглашен за краља. Пошто се само рашки велики жупан, пореклом од Тихомила, није покорио, Бело покреће војску, туче војску великог жупана на реци Лиму, кога у бекству на мосту на реци Ибру, убијају његови пратиоци. Пошто је и Рашка покорена, Бело и Римљани који су били са њим у част победе граде цркву св. Петра апостола, а сам владар установљава у њој епископију и у близини цркве гради утврђење које по њему добија име – Бело.[10]

У последњем одељку посвећеном Белу, Поп Дукљанин укратко пише о његовом успешном ратовању против Угара, о чврстом миру који је са њима склопио, да би на крају прешао на последње дане српског владара који је улазећи у један од градова Травуније изненада преминуо. У том истом граду сахрањен је у цркви св. Михаила, а његова жена, седам дана после мужевљеве смрти, родила је Тишемира.[11] Смрћу Беловом, Рашка је поново стекла самосталност, а читаво његово политичко деловање доживело је суморан крај.

[9] *Ljetopis*, 70.
[10] *Ljetopis*, 70 – 72.
[11] *Ljetopis*, 72.

Одавно је овај одломак *Летописа Попа Дукљанина* привлачио пажњу истраживача.[12] Међутим, будући већ на први поглед сумњиве вредности, никада није завредео подробну анализу, а тек нешто више су се истом овом легендом бавили истраживачи дубровачких аналиста.[13] Свакако, напор при анализи овог одељка *Летописа* требало би да тече у правцу утврђивања неспорних историјских чињеница, како би се на основу чврстог скелета проверене ваљаности, открило шта је то што је легендарно, да би се затим отишло и корак даље утврђивањем због чега и како је дошло до настанка такве једне легенде.[14]

Прво одакле ваља кренути јесте неспорна чињеница да је *Летопис Попа Дукљанина* настао средином XII века. У питању су прве године владавине византијског цара Манојла I (1143 – 1180) и последње године владавине Десе, рашког великог жупана. Оквирно, *Летопис* би требало датирати у распону од 1143. до 1164 /1165. године.

Други важан моменат при анализи приповести о Белу, јесте чињеница да писац *Летописа* пише свој спис из веома јасних политичких побуда у време када власт дукљанских владара неумитно копни и када се одвија борба са рашким жупанима који полако сламају некадашњу премоћ дукљанских владара.[15] Ових чињеница би се требало држати у свакој даљој анализи излагања о Белу, јер је Поп Дукљанин зарад одбране интереса дукљан-

[12] Изгледа да се старија историографија више занимала овим поглављем *Летописа Попа Дукљанина*, али резултати до којих је дошла немају потребну критику извора, па се углавном могу користити уз велики опрез; видети, нпр. К. Николаевићъ, *Критичка покушенья у періоду одъ првихъ седамъ векова српске историе*, ЛМС 110 (1866) 32 – 34, 58 – 59; П. С. Срећковић, *Историја српског народа I*, Београд 1884, 229 – 233.

[13] Нпр. В. Макушевъ, *Изслѣдованія объ историческихъ памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника,* Санктпетербургъ 1867 (= Макушевъ, *Изслѣдованія*); N. Nodilo, *Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka*, Rad JAZU 65 (1883) 92 – 128 (= Nodilo, *Prvi ljetopisci*); M. Medini, *Starine Dubrovačke*, Dubrovnik 1935, 245 – 250 (= Medini, *Starine*).

[14] У савременој српској историографији Павлимир Бело Попа Дукљанина није разматран као историјски владар; упор. В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 146 – 147; *Историја српског народа*, уред. С. Ћирковић, Београд 1994, 166 – 167, нап. 20 – 21 (= *ИСН I*).

[15] *Ljetopis*, 104 – 105.

ске династије посезао за свим подацима који би могли да укажу и докажу правну заснованост тезе о Дукљи као средишту српских земаља.

Трећа тачка која заслужује посебну пажњу односи се на покушај утврђивања постојања писаног предлошка или више њих који су послужили као скелет за Дукљаниново излагање о Белу. Таква једна анализа могла би да открије на каквим списима је Поп Дукљанин заснивао своје писање.[16]

Име једног од српских владара који се звао Радослав није непознато у историјским изворима. Константин Порфирогенит, наводећи имена српских владара који су претходили времену Мутимира, напомиње да се један од њих звао управо Радослав (Ροδόσθλαβος). Али његов отац и син – Вишеслав и Просигој,[17] не одговарају претку и потомку Радослава – Светозару и Чаславу – које наводи Поп Дукљанин. Већ на првом кораку, дакле, јасно је да Порфирогенитов Радослав није истоветан са Дукљаниновим Радославом, али се намеће као поуздан закључак да је у раном средњем веку један од српских владара свакако био извесни Радослав.

Порфирогенитов архонт Радослав био је владар на прелазу из VIII у IX век. Овај закључак јасно проистиче на основу прилично поузданог датирања Мутимирове владавине (око 851 – 891/892),[18] а он је био праунук Радослава. Доцније излагање о породици Дукљаниновог краља Радослава, о чијем боравку у Риму Дукљанин укратко излаже, док припадник треће генерације долази натраг у домовину, као да потврђује предложену хронологију владавине краља Радослава, будући да се у приповедању јавља упад арабљанске флоте у јужни Јадран, који се заиста одиграо, према поузданим изворима, 841. године.[19] Тиме би уједно

[16] Сам Поп Дукљанин у уводном излагању свога *Летописа* скреће пажњу читаоцу да пише онако како је *читао и чуо a patribus nostris et antiquis senioribus* (да је Дукљанин *читао* налази се само код Орбинија у италијанском преводу *Летописа Попа Дукљанина, che lessi*); упор. *Летопис*, 292.
[17] *DAI I*, 32.34 – 35.
[18] *ИСН I*, 148 – 149.
[19] *La cronaca veneziana del Diacono Giovanni*, Cronache Veneziane antichissime, ed. G. Monticolo, Roma 1890, 114.5 – 21 (= *Ioh. Diac.*).

време Радослављеве владавине требало спустити нешто ниже, у последње две деценије VIII века, како би се у потпуности пратила груба генерацијска подела која обично износи 20 година по једној генерацији. Ова хронолошка интервенција такође није нужна, јер византијски извори, говоре о једном другом упаду у јужни Јадран из 866. године када су разрушени Будва, Роса и доњи Котор, док је Дубровник опседан током 15 месеци.[20] С друге стране Јован Ђакон каже да су у мају 872. године Арабљани са Крита опустошили неке далматинске градове (*quasdam Dalmaciarum urbes depopulati sunt*) укључујући и острво Брач.[21]

Доказ да је приказ арабљанског упада са Сицилије у јужнодалматинске воде преузет готово дословце из неког извора јесте Дукљаниново тумачење израза којим описује арабљанско бродовље: *quod stolum vocatur miria armeni graece, id est latine decem millia vella*.[22] Сама реченица представља траг старијег извора којим се Поп Дукљанин користио, али међу изворима који су историјској науци данас познати – овог извора нема. Поп Дукљанин је сасвим тачно превео грчки оригинал, односно, што је вероватније, добар превод већ је садржао извор којим се Дукљанин користио.[23] Уверење да је Поп Дукљанин овде употребио старији запис, појачава и помен данка који су становницима далматинских градова наметнули Словени допустивши им заузврат да обнове разрушене далматинске градове после одласка Арабљана. Константин Порфирогенит необично тачно наводи суму новца коју су у време Василија I (867 – 886), Сплит, Трогир, Задар, Црес, Раб, Крк и Дубровник, плаћали Словенима – 782 номизме.[24]

Почетак овог пасуса указује на то да је Дукљанину било потпуно јасно да претходни опис арабљанског упада стоји у непосредној хронолошкој вези са даљим догађајима око Павлимира Бела, јер недвосмислено каже да се то догодило у исто време

[20] *DAI I*, 29.90 – 94.
[21] *Ioh. Diac*. 119.17 – 120.1.
[22] *Ljetopis*, 70.
[23] μυριαδικός - *десет хиљада*; ἁρμενίζω - *једрити;* Упор. *A Patristic Greek Lexicon*, ed. G. W. H. Lampre, Oxfrod 1965, 227, 888.
[24] *DAI I*, 30.132 – 142.

– *per idem tempus.* Кроз читав текст *Летописа* Поп Дукљанин овако изричит израз нигде не користи. Када ни сам није био сигуран у хронологију барски летописац најчешће користи изразе *inter haec, itaque tempore* или *eo tempore*,[25] док израз *post haec* указује на сигурност пишчеву у редослед догађаја које описује, али без довољно сазнања о ближој хронологији.[26]

Упркос упадљивој хронолошкој блискости деловања унука краља Радослава и арабљанског упада у јужни Јадран, као и необично подударном излагању о данку далматинских градова Словенима код Порфирогенита и Попа Дукљанина, необично је да се овај опис нашао у причи о Белу раздвајајући први део излагања – одлазак краља Радослава у Рим и његов живот тамо – од другог дела, самог доласка Павлимира Бела у Далмацију. Као да је Поп Дукљанин једним поузданим записом из IX века, сачињеним у неком од јужнодалматинских градова, најпре Котору или Бару, желео да ојача уверљивост приче о Белу. Отуда, највероватније, онај експлицитни израз на почетку овог одељка – *per idem tempus*, који барски свештеник нигде у своме спису више не понавља. То значи да је писцу било веома стало да причу о Павлимиру Белу представи као веран историјски догађај.

Може се рећи да је у темељу Дукљанинове приче о краљу Радославу историјска личност – краљ Радослав, који је протеран од свога сина, живот завршио у изгнанству. Дукљанин чак зна да је бивши краљ сахрањен уз велике почасти у цркви Св. Јована Латеранског. Ф. Шишић је одавно скренуо пажњу на чињеницу да је ова црква имала велики углед у западном свету од X века, када је постала папска резиденција, па све до 1305. године када ју је напустио папа Климент V селидбом у Авињон.[27] Колико год изгледала наивна тврдња барског летописца, да је изганани владар једне земље коју је на мапи тадашњег цивилизованог света

[25] *Ljetopis*, 46, 48, 69, 70 – 73, 77 – 78, 84, 94.
[26] *Ljetopis*, 42, 53, 67, 74, 87, 91, 93, 95 – 96, 101, 104. Занимљиво је да дубровачки *Аноним* отпочиње своју *Хронику* изградњом Дубровника од стране краља Радослава Бела, сина Стефана Бела. Хронологија која прати излагање – година испред сваког одељка – плод је доцнијег рада кописте из XV века и последица његовог тумачења прошлости.
[27] *Летопис*, 439.

мало ко могао и да покаже, сахрањен у најугледнијој цркви западног света, она изазива узбуђење, јер у време када Поп Дукљанин пише свој *Летопис*, папе још увек бораве у цркви Св. Јована Латеранског и лако је писца ухватити у лажи. Па ипак, као што самоуверено казује где су сахрањени, односно у којим црквама, поједини дукљански владари,[28] тако самоуверено тврди да је и изгнани краљ Радослав сахрањен управо у Латерану. Овај податак Дукљанинов не треба да буде олако одбачен.

Дубровачки Аноним, за кога се сматра да је најстарији дубровачки аналиста, највероватније из XV века, али у чијем делу изгледа има и трагова старијег деловања аналиста,[29] појединим детаљима око Бела и његове породице, подстиче на помисао да су и Дукљанин и Аноним своје писање о Радославу/Павлимиру Белу засновали на предлошку који није сачуван.

Наиме, Аноним саопштава да је краљ Радослав у Риму био под папском заштитом и да је учествовао у грађанским борбама у Риму, као и да је имао чин капетана.[30] Када се ова реченица стави испред Дукљанинове усамљене реченице да је Радослав сахрањен у цркви Св. Јована Латеранског, онда се стиче утисак о опширнијем предлошку у коме је остало забележено понешто о политичком деловању краља Радослава у Риму, а сам податак о сахрани у Латерану добија смисао. Сам израз *capitanio*, несумњиво од грчког κατεπάνω, у складу је са значењем ове службе у Византији у раном средњем веку. Наиме, крајем IX века у Филотејевом Клиторологиону већ се јављају имаоци овог чина, а сам појам је често коришћен за командира једне јединице – нпр. катепан Мардаита. Међутим, већ од краја X века термин катепан означава управника војне области, провинције, посебно у Ита-

[28] Нпр. краљ Предимир је сахрањен у цркви Св. Петра у Рашкој; Петрислав је покопан у цркви Св. Марије у Крајини; краљ Доброслав (историјски Стефан Војислав) покопан је у капели у цркви Св. Андрије, највероватније при његовом двору у Прапратни; упор. *Ljetopis*, 76, 78, 93.

[29] Nodilo, *Prvi ljetopisci,* 92 – 128, први је оштро критиковао употребљивост дубровачких аналиста за догађаје из раздобља раног средњег века, за разлику од, Макушевъ, *Изслѣдованія*, који је у делима дубровачких аналиста тражио трагове списа старијег постања.

[30] *Anonymi*, 3.

лији и Месопотамији, да би око 1100. године престао да буде примењиван у овом значењу.[31]

Још једна појединост одликује Анонимово писање када говори о пратњи краља Радослава јер он за разлику од Попа Дукљанина, који каже да је Радослав уз себе имао "неколицину који су га волели" (*aliquantis qui eum diligebant*),[32] сасвим јасно каже да је уз Радослава било свега шест племића (*con 6 Baroni sui*).[33]

Друга важна појединост забележена код *Анонима,* односи се на саму породицу краља Радослава, будући да он зна да је Радослав у браку са Римљанком добио три сина, од којих су двојица умрла од куге, док је преживео трећи који се звао Стефан Бело, који је такође био капетан и који је имао сина Радослава Бела.[34] Појединости о деци која су помрла од куге и двострука имена коју млади наследници имају, побуђују пажњу.

Такође је веома битан податак код Анонима да је име Дукљаниновог сина краља Радослава забележено као Берислав (*Berislavo*), а да код доцнијих дубровачких писаца, нпр. Рањине, он постаје *Ciaslavo, Berislavo cognominato.*[35] Ова појединост показује да су познији дубровачки писци користили поред Анонима и Попа Дукљанина, а с друге стране подстиче на размишљање да ли је Аноним уопште знао за Дукљанина.

Аноним напомиње да је и Радослав Бело био капетан, а да је у домовину стигао са 500 људи из Анконе, а затим укрцавши се на три лађе стигао у луку Рагузе, где је чекао да му стигну појачања из Босне од око 5 000 војника.[36] У наставку помиње Аноним оних педесет витезова које наводи и Дукљанин, али њихова улога јесте да у утврди коју је Бело подигао на морској обали, (*castel Lave*) чувају мошти које је он из Рима донео – св. Петрониле, Домициле, Нереа, Ахила, Панкрација, главу, руку и стопа-

[31] *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. II, ed. A. P. Kazhdan, Oxford 1991, 1115, s.v. KATEPANO.
[32] *Ljetopis*, 63.
[33] *Anonymi,* 3.
[34] *Anonymi*, 3 – 4.
[35] *Ragnina*, 170.
[36] *Anonymi*, 4.

ло св. Сергија и Вакха и два комада Светога крста.[37] Податак о моштима Дукљанин је такође изоставио.

Пренос моштију св. Петрониле, Домициле, Нереа, Ахила, Панкрација и делова моштију св. Сергија и Вакха, читавој легенди даје један посебан историјски садржај. Наиме, св. Петронила је римска мученица из најранијег раздобља хришћанства. Хришћанска традиција је у VI веку од ње начинила кћер св. Петра која је одбила да се уда за војводу Флака и умрла током тродневне гозбе. Њен саркофаг је VIII веку премештен у цркву Св. Петра, а њена капела сматрана је за капелу франачких краљева. Будући да су Каролинзи сматрани за адоптиране синове св. Петра, апостолова ћерка постала је и заштитница њиховог дома.[38]

Св. Нерео и Ахил били су римски мученици из II века. Њихов култ се развио око њихових моштију на гробљу породице Домицила, веома је стар и веома добро потврђен. У њиховим легендарним делима они су били евнуси Флавије Домициле, рођаке цара Домицијана који су је пратили током њеног прогонства. Погубљени су у време цара Трајана (98 – 117), док је Домицила била спаљена пошто је одбила да принесе жртве идолима.[39]

Св. Панкрације је такође био римски мученик из раног IV века. Његов култ је поштован у цркви на *Via Aurelia* у Риму где су лежале и његове мошти, али о самом Панкрацију не зна се нешто више. Његове мошти је папа Виталијан послао око 664. године краљу Нортумбрије. Слави се 12. маја, најчешће са св. Нереом и Ахилом.[40] Истог датума слави се и св. Домицила, док се св. Петронила слави 31. маја.

Упадљиво је да су св. Петронила, Домицила, Нерео, Ахил и Панкрације припадали истом кругу светаца поштованих у Риму. Њихов култ је у раном средњем веку имао велики значај на Западу, пре свега у самом Риму,[41] али и код Франака, посебно

[37] *Anonymi*, 4.
[38] AA. SS Maii VII (1688), 420 – 422; H. Delehaye, *Sanctus*, Bruxelles 1927, 118 – 120.
[39] AA SS. Maii III (1680) 4 – 16. Гробови св. Нереа и Ахила пронађени су 1874. године у цркви на гробљу Домицила, али су били празни.
[40] AA. SS. Maii III (1680) 17 – 22.
[41] Римске папе, од почетка VIII и до средине IX века, редовно су обдаривале цркве посвећене св. Панкрацију, Петронили, Лауренцију, Стефану Првомученику, Сергију и Бакху, Козми и Дамјану; упор. *Liber Pontif. I*, 418 – 507; *II*, 2 –

Каролинга. Међутим, беочуг историјске подлоге овој анализи имена светаца чије су мошти пренете из Рима у Дубровник додаје Константин Порфирогенит који 949. године изричито каже да у Дубровнику, усред града, у цркви св. Стефана Првомученика, леже мошти св. Панкрација.[42] Тиме је досегнут најкаснији датум до када је легенда о преносу моштију св. Панкрација задобила прве обрисе или чак била уобличена.[43]

Код дубровачког Анонима садржан је још један податак који би могао да буде од изузетног значаја за одређивање хронологије преноса моштију светаца из Рим у Рагузу. Наиме, довршавајући одељак о Беловом боравку у Рагузи, пре него што ће ујединити краљевство, Аноним напомиње, у тзв. Сторанијевом препису, да је у кастелу Лаве подигао једну капелу посвећену св. Сергију и Вакху, пошто су ова два свеца била његови заштитници, и у ту капелу ставио је мошти св. Нереа, св. Ахила, св. Панкрација и стопала и руке св. Сергија и Вакха.[44] Тако би према Сторанијевом препису Анонима првобитно место где су се чувале мошти св. Панкрација било у капели Св. Сергија и Вакха, а тек касније су биле пренете у цркву Св. Стефана Првомученика.

Основни Анонимов текст који је С. Нодилу послужио за издање Хронике, сажима податке о месту чувања моштију и не помиње изричито полагање моштију у капелу Св. Сергија и Вакха, чију градњу такође приписује Радославу Белу, али наводи да се поменуте мошти, у његово време, налазе *hoggi dì a Sancto Stefano a la Pusterna*, па се чини веома извесним да је овде реч о сажимању првобитног предлошка који је сачувао Сторанијев пре-

120, passim. Занимљиво је да се у време папе Лава III (795 – 816) сви поменути свеци, односно цркве њима посвећене, помињу као дароване или обновљене: сребрне иконе базилици св. Лауренција, везена одећа цркви св. Лауренција, исти поклони цркви св. Панкрација, украшен олтар у цркви св. Петрониле, одежда ђаконикону Св. Нереа и Ахила, као и цркви св. Стефана Првомученика; *Liber. Pontif. II*, 2.8 – 23.19. Будући да су светачки култови имали свој врхунац поштовања сваки у своје време, за поменуте култове ово би важило на размеђу VIII и IX века, уз снажне одјеке који су потрајали до средине IX столећа.

[42] *DAI I*, 29.235 – 236.

[43] Nodilo, *Prvi ljetopisci*, 125 – 126, сматра да су легенде о преносу моштију римских мученика у Дубровник биле записане веома рано, "*pa nam one za cijelo predstavljaju najdavnije pisane spoemnike grada Dubrovnika.*"

[44] *Anonymi,* 4.

пис.[45] Уверење које владало у Дубровнику крајем XV или почетком XVI века, од када по свој прилици датирају сачуване верзије дубровачког Анонима, било је да мошти римских светаца нису одувек лежале у цркви Св. Стефана, већ су из првобитног места чувања пребачене у ову цркву. Порфирогенит зна да у поменутој цркви леже само мошти св. Панкрација, али могуће је да он скраћује изворник или испис, па из тог разлога не помиње св. Петронилу, Домицилу, Ахила и Нереа.[46]

Према одавно познатим археолошким налазима откривеним на месту данашње цркве Св. Стефана (Стјепана), плетерна пластика може се датирати у раздобље од X до XI века.[47] Има ли се у виду да је Порфирогенит писао 949. године, извесно је да комади црквеног украса припадају доњој хронолошкој граници – највероватније почетку X века. Средином X века, црква Св. Стефана, према Порфирогениту, лежала је у средини града (μέσον τοῦ αὐτοῦ κάστρου),[48] што би значило да је град већ тада обухватао и простор Пустерне. Стога, смештање моштију у капелу Св. Сергија и Вакха могло је да се одигра искључиво до почетка X века.

Ипак, остаје отворено питање да ли Константин Порфирогенит заиста мисли на цркву Св. Стефана која се налазила на Пустерни или је у питању нека друга црква Св. Стефана која је била подигнута у западном, најстаријем делу града. Како је Р. Катичић показао, латински предложак којим се Порфирогенит користио јасно је раздвајао појам *urbs* од *castellum* како је то сачувано код Милеција.[49]

> "*In quo nunc urbs est, et dubrava silva vocatur.*
> *Ad decus et laudem Stephani Protomartyris extat*
> *Castellum: templum fundant, et corpora credunt"*

[45] Варијанте дубровачког Анонима, сачуване под различитим насловима, набројао је, Nodilo, *Prvi ljetopisci*, 94 – 98.
[46] Познији дубровачки историчар, Јуније Растић, сматра да је Павлимир Бело подигао већи објекат поред цркве Св. Стефана Првомученика и ту похранио мошти св. Панкрација, Нереа, Ахила, Петрониле и Домициле; упор. *Resti*, 26.
[47] Medini, *Starine*, 157.
[48] *DAI I*, 29.236.
[49] Katičić, *Aedificaverunt Ragusium*, 152 – 153.

Порфирогенит је схватио *urbs* једнако као *castellum* и превео оба израза грчким термином *кастрон* који у Порфирогенитово време значи *град*. Тако је неспретно изменио првобитни предложак који је говорио о утврђењу Св. Стефана Првомученика у оквиру града где се налазила и црква са моштима светаца. Код Порфирогенита је тако схваћено да у самом граду Рагузи леже мошти св. Панкрација у цркви Св. Стефана Првомученика која је усред тог истог града. Један цртеж Дубровника на којем је представљен град у XII веку, могао би такође да буде искоришћен као секундарни извор за анализу писања Константина Порфирогенита и поређење са подацима које доноси Аноним. [50]

Приказ Дубровника из XII века, приложен у овом раду, показује да градске зидине тада још увек нису обухватале источни простор града – Пустерну. Са северне стране градски бедеми су стајали наспрам мочваре (*Paludazzo*) где ће тек касније насипањем настати данашњи Страдун и у побрежју Срђа развити северни део града опасан бедемима у XIII веку. Преко мочваре прелазило се дрвеним мостом који је на северној страни завршавао код тзв. Бодинове куле (*Rocca de re Bodino*). Црква Св. Стефана приказана је у источном делу града ограђеном кољем, али будући изван зиданог бедема, тешко би се могла поистоветити са црквом Св. Стефана Првомученика за коју Порфирогенит каже да је "усред града". Тако би и овај приказ Дубровника ишао у прилог мишљењу да су мошти св. Панкрација првобитно биле смештене у западном делу Рагузе, највероватније у оквиру првобитног утврђења Лаве. Легенда о преносу моштију св. Панкрација морала је стога да у Дубровнику буде позната најкасније у IX веку. Помен св. Нереа, Домициле, Петрониле и Ахила, највероватније је млађи додатак легенди о преносу моштију св.

[50] Овај извор је не тако давно обрађен, на основу копије илустрације у раду J. Lučić, *Povijest Dubrovnika*, Anali 13 – 14 (1973), посебан прилог Аналима, 7 - 139, од стране, И. Стевовић, "*Prospetto della citta di Ragusa", Нови извор за најранију историју византијског Дубровника*, ЗРВИ 29/30 (1991) 137 – 154. Цртеж је, према аутору Лучићу, припадао породици Басиљевић – Гучетић, а чува се у Дубровачком архиву. Међутим, Рукопис № 38 из Архива САНУ, преноси доследно начињену копију приказа Дубровника из библиотеке бенедиктинског манастира на Мљету коју смо у овом раду користили; в. сл. 1. Стога, цртеж из дубровачког архива највероватније је такође копија мљетског оригинала.

Панкрација, јер сви ови свеци, како смо видели, припадају истом светачком култу и лако се доводе у везу.

Описујући долазак Радослава Бела из Рима, преко Апулије у Дубровник, Аноним кратко каже да су лађе пристале *in Porto di Raguxa*,[51] док Поп Дукљанин и познији дубровачки писци наводе и име ове луке – *Gravosa dicitur et Umbla*,[52] *in lo porto di Gravosa*.[53] *Gravosa*, односно Груж, касно је постао значајније пристаниште, и под тим именом, Груж, јавља се први пут у XIII веку, али је, судећи према Попу Дукљанину већ у његово време средином XII века на том месту постојала лука. За Дубровчанина, Анонима, довољно је било да каже *лука*, јер је за њега постојала само једна градска лука,[54] док Дукљанин као и Рањина, праве разлику, јер у њихово време постоје већ две луке. Аноним такође зна за ту другу луку коју помињу Рањина и Поп Дукљанин, али он је сасвим јасно разликује од градске луке именујући је као марину код утврђења Лаве где је краљ Радослав Бело погинуо прелазећи са копнене стране да би преузео реликвије које је раније поверио на чување посади утврђења. Дукљанинов израз *Gravosa dicitur et Umbla*, крије у себи заправо реку, данашњу Дубровачку Ријеку, која је код Анонима поменута као Уна и преко које је Радослав прешао пре него што се укрцао на сплав.[55] Старина података тако иде у прилог Аноними. Отуда се не може прихватити Нодилова давно изречена оштра критика дубровачког Анонима, који у његовом спису није видео готово ни најмањи траг ранијих списа или записа.[56]

Већ упоређивање исказа Попа Дукљанина и Анонима, показује да Аноним залази у појединости непознате Попу Дукљанину, а да њему самом *Летопис Попа Дукљанина* није био познат. Може се сасвим поуздано закључити да је Аноним писао пре Попа Дукљанина, а да су сходно овоме записи које је употре-

[51] *Anonymi*, 4.
[52] *Ljetopis,* 70.
[53] *Ragnina,* 173.
[54] Првобитна лука Дубровника била је смештена у ували између градских зидина и Св. Ловренца, данашње Брсаље, а звала се, највероватније, *Calarigna*; упор. Medini, *Starine*, 146.
[55] *Anonymi*, 4.
[56] Nodilo, *Prvi ljetopisci*, 123 – 124.

био најкасније припадали крају XI века, а по свој прилици били и старији.

Анализа Анонимовог излагања догађаја око Радослава Бела, показује да су Дубровчани из заједничког врела одстранили све оно што им није било занимљиво за историју њиховог града или се није уклапало у претензије које су на тој историји заснивали. Истоветан је и поступак Попа Дукљанина. Упоредном анализом легенде о Белу, према оним остацима који су сачувани, стиче се утисак да су Дубровчани задржали оно што је њима било потребно, а изоставили све оно што их се није тицало. Тако код Анонима нема података о Беловом сукобу са српским жупанима и освајању Рашке. Код Дукљанина је то средишњи део приповести о Белу и због тога га је он пре свега и уврстио у своје дело. Уједињење краљевства под Радославом Белом Аноним описује једном простопроширеном реченицом: *Fo sotomeso tuto Regniame in uno ano, pazificante Re Radosav Bello de Bosna...* [57]

Код Анонима је краљ Радослав Бело смрт нашао у таласима испред Дубровника тражећи натраг своје реликвије – док је према Дукљанину преминуо у једном травунијском граду.[58]

Учени Никола Рањина извршио је још неке допуне легенде о Белу, па тако градњу цркве Св. Стефана Првомученика приписује управо Белу.[59] Константин Порфирогенит 949. године такође помиње ову цркву и мошти св. Стефана Првомученика, али не зна ко су били градитељи.[60] Ипак, Рањина своје излагање заснива углавном на Дукљанину, будући да смрт владара посматра на исти начин, а смрт у таласима испред Дубровника налази требињски ђакон који је пошао по реликвије и владареву имовину.[61] У фрагменту Милецијевих стихова, сачуваних код Рањине, очуван је првобитни запис који је послужио и Константину Порфирогениту за опис Дубровника.[62] Иако су Милецијеви стихови

[57] *Anonymi*, 4.
[58] *Anonymi,* 4; *Ljetopis*, 72.
[59] *Ragnina*, 173. Рањина је, наиме, познавао садржај *DAI* и будући да је тежио да доведе све познате изворе у склад, једноставно је градњу цркве Св. Стефана Првомученика приписао Белу.
[60] *DAI I*, 29.235 – 236.
[61] *Ragnina*, 176.
[62] *Ragnina*, 174.

још увек предмет спорења у погледу времена настанка,[63] у њима је такође садржан најстарији слој дубровачког предања о настанку Дубровника (Рагузе) изграђеног од стране избеглица из Епидаура. Тако, код Милеција, Епидаурани граде одмах и храм у којем се поштују мошти светаца – Нереа, Ахила, Домициле и Петрониле – које су са собом "*крадом однеле избеглице из Рима*". Избеглице из Епидаура и Рима спојене су код Милеција, баш као и код Анонима, у заједничком послу подизања утврђења, али код Милеција нема Радослава Бела, пошто га ни најстарији извор који је преносио легенду о оснивању Дубровника није познавао.

Легенда о оснивању Дубровника представља најпоузданији траг у потрази за најстаријим записима који су постојали у Дубровнику о најранијој прошлости града. Најважнији ослонац у овом испитивању даје Константин Порфирогенит и његов кратак опис Дубровника. Али, за разлику од Попа Дукљанина и Милеција (уколико су то заиста његови стихови сачувани код Рањине) Константин Порфирогенит није знао ништа о словенском имену града, већ само за мутацију Р у Л у имену Лауса = Рауса. Порфирогенит зна за мошти св. Панкрација које леже у цркви Св. Стефана Првомученика усред града, док Милеције помиње само Нереја, Ахила, Домицилу и Петронилу. Милецијеви стихови одају утисак проширене верзије старијег записа који је на располагању имао Константин Порфирогенит.

Међутим, Милорад Медини је одавно упозорио на стихове забележене код Михе Џива Соркочевића које је овај пронашао у аутографу анала Николе Рањине када их је припремао за штампу, који би заиста могли да буду Милецијеви.[64] И ови стихови тичу се развоја Дубровника, а занимљиву су због поређења са исказом Константина Порфирогенита о истом питању. Према Милецију град је (у његово време?) већ био на оном простору

[63] V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Zagreb 1980, 11, сматра да је Милеције писац из XI века који је написао једну кратку хронику у стиховима о светачким моштима у Дубровнику. Ф. Шишић, *Летопис*, 51, сматрао је да је Милеције стварао најкасније до 1340. године. Medini, *Starine*, 25, стављао је Милеција не пре XIII века.
[64] Medini, *Starine*, 26.

који су некада заузимале чак три утврде: "*Lausium unum est, Custerae est altera tellus, tertium est castrum Sancti Nicolai de Campo. Haec tunc nomina erant, nunc sunt sine nomine terrae; ex huius nata auspiciis ista inclyta Rhacus...*". Када се ови стихови упореде са Порфирогенитовим речима да је град испрва био мали, а затим се увећао, а потом још више проширио своје зидине док није досегао опсег који "сада има",[65] намеће се закључак да оба писца заснивају исказе на предлошку који је садржавао податке о тростепеном проширењу града. Али обојица припадају времену пре појаве словенског имена града – Дубровник. Сличност њиховог исказа указује на то да између двојице писаца не треба тражити исувише велики временски распон. Већ Милецијеви стихови забележени код Рањине појашњавају да се "садашњи" град налази на месту где се некада налазила шума – *silva fuit locus ille, in quo nunc urbs est, et dubrava silva vocatur*.[66] За анонимног стихописца места где су стајале три тврђаве од којих ће настати Рагуза – *nunc sunt sine nomine terrae*.[67] С друге стране Поп Дукљанин износи објашњење о значењу имена Дубровник које долази од речи "шумовит" или "шумски" (*silvester* или *silvestris*). Недвосмислено је, дакле, да Константин Порфирогенит, Милеције, анонимни стихописац и Поп Дукљанин, користе прераду једног истог предлошка који је садржавао податке о најстаријој прошлости Дубровника. Анализом најстаријег слоја овог записа може се закључити да Радослав/Павлимир Бело у овом запису није постојао.

Један од кључних аргумената у прилог претпоставци да је излагање о Белу проистекло из предања, јесте тај да се Радосављев син, Часлав, пошто је преузео престо, упустио у ратовање са Угрима који су упали у Босну. У Дринској жупанији дошло је до битке у којој су Угри жестоко потучени, а слуга Тихомил, који се веома истакао у бољу, за награду је добио кћер рашког жупана за жену и Дринску жупанију на управу.[68] Историјски Часлав, поменут код Порфирогенита, владао је у другој четвртини X века и највероватније јесте ратовао са Угрима, али Дукљани-

[65] *DAI I*, 29.227 – 229.
[66] *Ragnina*, 174.
[67] Medini, *Starine*, 26.
[68] *Ljetopis*, 64 – 65.

нов Часлав, према хронологији *Летописа*, требало би да је владао почетком IX века.

Хронолошки несклад, иначе кохерентног излагања, пружа два могућа одговора. Први, Дукљанин је пренео добро уобличену легенду као историјско збивање. Други, Дукљанин се користио различитим врелима из којих је склопио приповест о Радославу и његовом сину Чаславу. Уколико је први одговор извеснији онда то показује давнину легенде која се јавља као добро утемљена приповест добро позната широм дукљанског краљевства. Ако се одлучимо за други одговор, онда се јавља проблем извора које је Дукљанин користио будући да таквом једном извору, изузев дела Константина Порфирогенита, нема трага.

Досадашња анализа извора показала је да је у Дубровнику постојала легенда о преносу моштију Св. Панкрација из Рима у Дубровник. Место смештања моштију у делу најстаријег градског језгра потврда је старине легенде. Повод за пренос моштију св. Панкрација требало би тражити у оквиру оне исте византијске политике која је довела до преноса моштију св. Анастазије у Задар или св. Трифуна у Котор. Пренос моштију требало би ставити у сам почетак IX века када Византија потискује франачки утицај из Приморја и учвршћује своју власт над градовима у Далмацији. Неки запис о преносу моштију св. Панкрација сигурно је постојао у Дубровнику и послужио као основа за даље ширење легенде.

Код дубровачких писаца забележене су племићке породице, њихово порекло, година досељавања или година када су изумрле. Попис имена варира, али се у једном слаже – потомци оних који су дошли са Радославом Белом из Рима припадају каснијем времену. Према Анониму, породице *Menze, De Ursi,* и *Viterbi*, дошле су у Дубровник у време краља Бела.[69] Код Николе Рањине такође су забележене породице *Menze, Urso* и *Viterbo*, а њима су придружене и породице *Volcasso* (*Volchossavo*) и *Diodato*.[70] За разлику од Анонима, Никола Рањина наводи углавном по две хронолошке одреднице за сваку породицу наведену у спи-

[69] *Anonymi*, 157, 161.
[70] *Ragnina,* 183 – 184, 186.

ску – годину досељавања и годину изумирања. Тако за породицу Урсо наводи да је изумрла 1308. године. С друге стране за породицу *Volcasso* наводи да је дошла из Рима са краљем Радославом Белом 1151. године, а изумрла 1372. године, док за *Diodato* само каже да је престала да постоји 1400. године. Чињеница да поједине породице за које се у Дубровнику веровало да су пореклом од краља Радослава, нестају са измаком XIV века, а да се код ученијих писаца, као што је Рањина, њихов долазак у Дубровник ставља у половину XII века, указује и да је легенда настала најмање столеће раније, током XI века.[71]

Последња епизода из политичког деловања Беле Радослава, уједно и најзанимљивија, садржи читав низ података који снажно побуђују у правцу размишљања о историчности описаних догађаја. Наиме, подаци о Беловом походу садрже неколико изузетно прецизних података. Прво, као место сукоба рашког жупана и дукљанског владара означена је река Лим – која јесте била у пограничним областима ове две државе. Друго, рашки жупан бежао је према Ибру и ту на мосту био посечен од својих пратилаца. Уколико се на уму држи чињеница да је бугарско-српска граница у IX/X веку била на Ибру, онда је јасно да је рашки жупан у бекству досегао саму границу. Ту је, сасвим природно био напуштен од својих јер би он као поражена страна изгубио све, а његови одличници задржали свој положај уколико би признали новог владара. То је све врло извесно и прилично јасно.

Затим следи зидање цркве Св. Петра апостола код места *Caldanae* – "Врућица" и недалеко од ње подизање утврђења по имену Бело. Црква Св. Петра апостола је данашња црква Св. Петра код Новог Пазара, место Калдана је данашња Новопазарска Бања, а потез преко пута Петрове цркве и данас се зове Подбјеље. Необично груписање тачних података у једном прилично непоузданом спису какав је *Летопис Попа Дукљанина*. Ипак, све географске одреднице које Дукљанин помиње у свом

[71] Јуније Растић наводи да су породице *Georgii, Gundulii* и *Menzii,* дошле у време краља Павлимира 930. године; упор. *Resti*, 1. У питању је Растићева хронолошка конструкција којих у његовом делу иначе имао много, а последица су жеље ученог писца да усклади податке из различитих извора.

излагању иначе су веома поуздане. То је зато што он преноси познавање географије свога времена, а изгледа да је био добар зналац административно-географске поделе српских земаља. Такође, он сам каже да је епископија коју је установио Бело и даље епископија све до "данашњих дана".[72] Могло би се рећи да је Поп Дукљанин познатим покушавао да објасни непознато. Необично дугачак одељак посвећен једном владару, поступак је који Дукљанин спроводи само три пута у своме делу. Први пут то је поглавље посвећено легендарном Светопелеку, други пут Белу Радославу, а последњи пут Јовану Владимиру. О доцнијем краљу Бодину такође пише доста, али је у питању историјска личност блиска његовом времену. Из претходно извршене анализе проистиче да је легенда о оснивању Дубровника и ратовање Часлава са Угрима временски неспојиво, односно да између историјских догађаја стоји распон од три столећа, који је Дукљанин премостио приписујући те догађаје Белу.

Средишњи део излагања о Белу и његовим прецима, заправо је легенда која је попунила простор између два крупна догађаја. Један је прогонство владара који је живот окончао у Риму и сахрањен у цркви Св. Јована Латеранског, док је други један временски неутврђен поход дукљанског владара на Рашку и њено привремено запоседање. Опис градње цркве Св. Петра апостола, уз ону кратку примедбу да је она епископија *usque in praesentem diem*, одаје преношење стања из свога времена у оквире приповести постављене у сасвим друге хронолошке оквире. Порука пишчева је сасвим јасна: средиште Рашке цркве, храм Св. Петра апостола, подигли су дукљански владари и припадају западној цркви, па су самим тим рашки владари само покорне слуге дукљанског краља.

Хидроними Лим и Ибар били су познати Попу Дукљанину, баш као што му је било познато и име места *Caldanae*. Латинитет који се јавља у имену Новопазарске Бање не треба да збуњује и заводи на помисао да је постојао неки латински извор из којег је Поп Дукљанин извадио потребне податке, будући да је добро познато да је на том подручју живело доста староседела-

[72] *Ljetopis*, 71.

ца. Само очување латинског имена *Arsa* оличено у словенском називу града Раса, показује да је староседелаца било на том простору и после словенског насељавања. Заправо, појава термина *Caldanae* потврда је да *Arsa* = Раса није случајност већ последица реалних односа староседелаца и Словена/Срба.

Сама градња данас познате цркве Св. Петра код Новог Пазара, може се приписати бугарским царевима Петру или Самуилу. Тако изричито стоји у једној повељи Василија II из 1020. године Охридској архиепископији.[73] Наиме, овом повељом цар враћа под јурисдикцију Охрида оне епископије које су биле под другим митрополитама 1018. године када је сломљено Бугарско царство, а "како је било у време бугарског цара Петра и Самуила".

Легенда о Белу, која садржи елементе колективног памћења, развијала се прилично дуго. Видели смо да она покрива раздобље од око 300 година. Поп Дукљанин је спретно, колико је умео, довео у склад ово приповедање које је живело у оном делу народа који је у средњем веку и водио крупну политику – племству и војсци – а као најпоузданија од свих вести јавља се она о изгнанству српског владара Радослава од стране његовог сина. Био је то иницијални догађај око кога се сплело предање и настала легенда. Вероватно је неко од потомака свргнутог владара заиста покушао да врати очев престо. Код Константина Порфирогенита то је углавном и правило. Требало би се само подсетити на трвења која су настала у српској владарској породици када је кнез Мутимир педесетих година IX века одлучио да протера своју браћу отварајући на тај начин породични сукоб који ће потрајати готово једно столеће. Из Порфирогенитовог излагања јасно је да српски кнежевићи живе на разним странама – неки су, попут Захарије, у Цариграду, неки, попут Клонимира и Часлава, живе у Бугарској, док Павле Брановић и Петар Гојниковић уточиште траже у Хрватској, односно византијској Далмацији.[74]

[73] H. Gelzer, *Ungerduckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse*, BZ 2 (1893) 44.13 – 19.

[74] Од побројаних српских кнежевића и чланова њихове породице који су морали у изгнанство, Константин Порфирогенит не пружа податке само о јед-

Поставља се питање да ли је баш све податке Дукљанин преузео из колективног памћења војничке елите или је нешто нашао и у списима. Али какви су то списи могли да буду? Кратка хроника која је вођена при Барској цркви или у неком од манастира у кнежевини Дукљи? Свештено лице високог ранга имало је приступ свему писаном што је постојало у Дукљи, то је несумњиво, али у легенди о Белу, осим податка о сахрани краља Радослава у цркви Св. Јована Латеранског, других поузданих података једноставно нема. Жупан Љутомир који се јавља као Белов супарник могао би да буде истоветан са Љутовидом, византијским стратегом Србије и Захумља из 1039/1040. године.[75] Он је вероватно локални господар окићен византијском титулом и у служби је Царства, а управља овим областима у време устанка Стефана Војислава и успостављања дукљанске самосталности. Овог жупана могао је Дукљанин да искористи у разради легенде. Заправо, пре Дукљанина целовита легенда о Павлимиру Белу није ни постојала – он је осмислио, написао и увео у средњовековну историографију пре свега дубровачких писаца који су се његовим делом користили. Баш као што је Дукљанинов Сабор на Дувањском пољу његова конструкција настала из политичких потреба, тако је и легенда о Белу конструкција која је требало да покаже старину дукљанске власти над Рашком и црквену припадност Барској архиепископији. Зарад тог циља уклопио је Поп Дукљанин једну легенду у историјску сцену, објаснио познатим оно што је било непознато, и тиме решио проблем владарског права дукљанских владара над околним српским областима.

Упадљиво је да Дукљанин Бела и његову породицу углавном доводи у везу са Травунијом. То је место одакле стиже војна

ном члану – Стефану, сину архонта Мутимира. Њега је Патар Гојниковић заједно са браћом Браном и Првославом свргао са власти, а они се склонили у Хрватску. Доцније се јављају синови Брана и Првослава – Павле и Захарија – који успевају да се устоличи на српском престолу. Међутим, о Стефану и његовим потомцима Порфирогенит ништа не пише. *Anonymi,* 3 – 4, наводи да се један од синова краља Радослава звао Стефан Бело.

[75] *Litouiti protospatarii, epi to crussotriclinio, ypati et stratigo Servie et Zachlumie*; упор. V. Laurent, *Le thème byzantin de Serbie au XIè siècle*, REB 15 (1957) 193.

подршка Белу, ту је црква Св. Михаила, вероватно у Требињу, где је он проглашен за краља, ту је град у коме он умире и бива сахрањен у истој цркви у којој је и крунисан. Да ли случајно или из одређеног разлога, Порфирогенит такође зна за једног требињског владара Белоја, чије грчким словима писано име одаје латински завршетак речи.[76] Будући да је био сусед Дубровника могао је са овим градом да одржава најразноврсније контакте, од трговачких па до ратних сукоба. Можда је то име, једног историјског владара Травуније, узето као основа из које се изродила легенда.

Из читаве приповести о Белу избија једна магловита представа о прошлости српских земаља коју су средином XII века имали ученији људи у Дукљи. Појава имена српских владара који нису имали никакве везе са Дукљом као да сведочи о постојању државног организма на разуђеном простору што је био предуслов за ширење легенди и приповедања о српским владарима: Радославу, Чаславу, Тихомиру и Љутомиру. Све те легенде, претопио је Поп Дукљанин у једну кохерентну причу о краљу Белу. Оно што се открива јесте величанствено колективно памћење и богатство приповедања на разуђеном српском простору које је покривало распон од безмало 500 година, односно од оснивања Дубровника у VII веку, па до Љутовида (Љутомира) из прве половине XI века.

[76] *DAI I*, 34.8; Шишић, *Летопис*, 443, нап. 73, скренуо је пажњу на могућност да је, будући да је име Порфирогенит записао у генитивном облику Βελάη, што открива латински завршетак, да је Порфирогенит "пред собом имао латинским језиком писане извештаје из Дубровника (а и остале Далмације)."

Tibor Živković

The legend of Radoslav/Pavlimir Belo

Summary

The oldest anonymous chronicler of Dubrovnik mentioned the legend of the founder of Dubrovnik Radoslav Belo, the grandson of the dethroned Serbian ruler Radoslav, who had returned from Rome to restore his patrimony. The Chronicle of the Dukljanin Priest (13th century) mentions this legend too, expanding the role of Radoslav Belo to the hinterland too, ascribing to him the establishment of the Ras Eparchy and the conquest of the Ras region. Analyzing the Dubrovnik chronicles as well as the Chronicle of the Dukljanin Priest we could conclude that the legend of Radoslav Belo and the transfer of the saint relics from Rome to Dubrovnik is a complex tradition based upon some historical events. It could be concluded that Radoslav Belo is a historical figure and that most probably he had been a descendant of one of the dethroned Serbian ruler, while the myth on the transfer of the saint relics from Rome to Dubrovnik as well as on his political actions concerning the Ras region had been construed later. The most reliable conclusion of that is the fact that already at the beginning of the 9th century, at the latest, a record existed in Dubrovnik concerning the transfer of the saint relics, to which had been later added the Slavic legend of Radoslav Belo. It would seem that the legend of Radoslav Belo had been finally formed in the first half of the 11th century, when the Slavic tribes started to establish closer contacts with the citizens of Dubrovnik and to settle within the city walls.